

TELEPÜLÉSKÖZPONTOK ÉS VONZÁSKÖRZETEIK HEVES MEGYÉBEN

DR. BODNÁR LÁSZLÓ

(Közlésre érkezett: 1978. december 27.)

A földrajzi fekvés, a történelmi fejlődés, a gazdasági és társadalmi haladás következményeként a településközpontokat és a vonzásukba tartozó településeket sok szál fűzi össze. Egy településközpont vonzaskörzete, annak kiterjedése függvénye a településközpont adottságának, a meglévő vonzástényezők sokrétűségének és gazdagságának.

A vonzaskörzet-kutatás a termelés másodlagos, a bővebb értelemben vett termelés-fogalomba tartozó tényezőivel foglalkozik, így a termelés területi egységeit közvetve a legfőbb termelőerő az ember, migrációs viszonylatainak vizsgálatán át törekszik elhatárolni. Ez utóbbi relációk a centrumtelepülések funkcióin, mint a tágabb értelemben vett termelésben betöltött szerepkörökön keresztül meghatározottak, mind irányukat, mind pedig volumenüket és területi kihatásaik határait illetően.

A vonzáscentrumok vizsgálata a mikrokörzet kutatások számára nyújt hasznosítható információkat. A rayonírozás, főleg a mikrokörzetek reális elhatárolása a regionális tervezés, a területfejlesztés, a „központ és környéke”, a „város és vidéke” ismeretének igénye olyan követelményeket támasztanak, amelyek megoldásában a vonzaskörzet-kutatásoknak domináló szerepe van.

A vonzaskörzeti kutatások nagy része egyes kisvárosok vonzásterületével foglalkozik (Hajdúnánás, Berettyóújfalu, Mátészalka, Kiskőrös, Gyöngyös), módszertanilag igen értékes elemzést adva a témáról. (Márton B. 1949. Beluszki P. 1961. és 1963. Berényi I. 1965. Szabó B. 1974.)

Intenzívebbé váltak a vonzaskörzeti kutatások az 1971. kormányhatározat hatására, amit egy-egy nagyobb egység, táj, megye vonzaskörzetének vizsgálata bizonyít, s ezzel kapcsolatban jelentek meg publikációk. (Madarász T. 1973. Pápay 1973. 1976. Fekete Gy. E. 1975. Hajdu Z. 1978.)

A kutatások más része a vonzásterület egy-egy komponensét vizsgálja. (Eördögh B. 1953. Bene L. 1962. V. Tajti E. 1962. Tóth J. 1966. Barta B. 1973.) A vonzaskörzeti kutatások nehézségei két okból adódnak:

- az elemzések alapját képező statisztikai adatok a községekre bontva hiányosak;
- az eltérő minőségű vonzástényező-funkciók mennyiségi összevetésének kidolgozatlansága a komplexitásra törekvő vonzaskörzet-kutatásokat állítja nehéz feladat elé.

A településhálózaton belüli munkamegosztás a települések, településcsoportok közötti funkcionális, területi stb. jellegű kapcsolatok sokrétűvé válása sajátos települési képződményeket, struktúrákat hoz létre, alakít ki. Így jönnek létre az urbánus, agrár vagy a vegyes profilú települések.

A településhálózat fejlődésének közelmúltbeli elemzése arra hívja fel a figyelmet, hogy a fejlődés céljaira rendelkezésre állott eszközök hatékonyabb felhasználását csökkentette a szükséges koncentráció nem kielégítő volta, a fejlesztési erőfeszítések, beruházások szétaprózottsága. Természetesen a lakosságellátás alapintézményei sok esetben nem is koncentrálhatók, például óvoda, általános iskola alsó tagozata, körzeti orvosi rendelő. Tehát vannak a koncentrálásnak racionálisan át nem léphető határai. Az alapellátás nemcsak a vonzaskörzetek központjában biztosítandó egyes területeken, hanem minden településen – a lehetőségek határain belül. Ezek ellenére sem sikerült a kívánatos mértékben érvényt szerezni a terület- és településfejlesztése társadalompolitikai céljainak. Az azonos szerepkörű települések ellátottsági viszonyainak színvonalában meglévő különbségek mérséklése érdekében nem minden vonatkozásban sikerült teljesíteni a kitűzött célt.

A termelőerők területi koncentrációjának eredményeként jönnek létre a nagyobb lélekszámú települések, településcsoportok, amelyeken belül a társadalmi-gazdasági munkamegosztás sokrétűvé válik, következképp egyre több feladat ellátására képesek. A kapcsolatok kialakulásában a meghatározó szerepet az egy vagy több úgynevezett központi település játssza, amely a fejlődés során viszonylag legkedvezőbb természeti, gazdasági feltételekkel rendelkezik, és ebből eredően mind a népesség számát, mind a munkahelyek számát tekintve kiemelkedő jelentőségű, ez lehet város vagy község. A települések és környékük kölcsönhatásának ismert és sok oldalról vizsgált összefüggéseiben belül mindig is külön figyelmet érdemelt és kapott a városok szerepe, a vonzaskörzetben levő községekre gyakorolt hatása. A városok és vonzaskörzeti kapcsolataiban számításba kell venni azt, hogy Heves megyében például a városi lakosság aránya 1970 és 1977 között 30,5%-ról 33,7%-ra növekedett, ugyanakkor jobban jelentkezik a legkisebb településeken is az ottmaradási igény, tehát az ellátás szervezésében, a vonzaskörzet kapcsolatokban nem elhanyagolható a kevés lakosság számú települések száma sem.

1. Középfokú vonzaskörzetek

A középfokú vonzaskörzeteken belüli települések, illetve alpfokú körzetek kapcsolatát több tényező biztosítja. Egyrészt egy-egy középfokú körzet népességszáma meghatározó, amennyiben 40–60 ezer ember látható el gazdaságosan középfokú ellátást biztosító intézményekkel. Másrészt meghatározóak a munkaerő-áramlás erővonalai, a mintegy 45 perces ingázási körzetek. Igen fontos tényező a középfokú körzetek lehatárolásánál a területek gazdasági szerkezete.

A városok vonzaskörzeteinek területi határait a kialakult, illetve fejlődő társadalmi-gazdasági kapcsolatok figyelembevételével a megye jóváhagyott településhálózat-fejlesztési terve tartalmazza. Ennek megfelelően Heves megyében *Eger*, *Gyöngyös*, *Hatvan* városok és a városiasodó *Heves* nagyközség látja el a vonzaskörzet-központi szerepet és e négy település mint középfokú központ (Egernek részleges felsőfokú központ funkciója is van) kapcsolatai, vonzása az egész középfokú körzetre kiterjed és ilyen értelemben a négy körzet a megye egész területét behatárolja. A megyében kialakuló négy középfokú vonzaskörzet gazdaságilag különböző szerkezetű területeket tartalmaz.

A megye középfokú központjaiban a városi tradíciók Heves nagyközség kivételével már kialakultak. E települések igazgatási-szervezési, oktatási, kulturális, egészségügyi, kereskedelmi és szolgáltatási, valamint munkahelyi szerepkörük messze túl terjedt határaiton, jelentős vonzást gyakorolnak környezetükre. A betöltött és ellátott funkciók fontos városképző tényezőként jellennek meg.

A városok – ideértve a hasonló funkciót gyakorló Heves nagyközséget is – s a középfokú vonzási körzetükbe tartozó települések kapcsolata azonban természetesen nem egyforma és azonos hatásfokú.

A város vonzása, ellátási szerepköre a legerőteljesebben a közvetlen városkörnyéki településekre koncentrálódik. Ide tartoznak azok a földrajzilag is közel fekvő községek, amelyek számára a városok egyben az alsó fokú központ szerepét is betöltik. Az együttes, koordinált fejlesztés, az együttműködés igénye itt jelentkezik a leghatározottabban. A városkörnyéki falvak funkcionálisan az urbanizált terület részeivé válnak, egyes területeken városokét megközelítő színvonalú fejlettséget, felszereltséget érnek el, s ez rendszerint lakosság számuk növekedésével jár együtt. Az agglomerálódásnak ez a folyamata, amely a városkörnyéki övezetbe eső falvakat a városok környezetében kissé lazábban elhelyezkedő alvó, üdülő és ipari városrészeivé teszi, az urbanizálódás fő formája. Így terjednek az urbanizált övezetek a fő közlekedési és iparosodási súlyvonalak mentén.

Heves megyében a városok és vonzáskörzeti községek együttműködését, illetve továbbfejlesztését segítette az is elő, hogy 1969. szeptember 30-án a hatvani járás megszüntetésével három község városkörnyéki községként (Boldog, Heréd, Nagyökényes) közvetlenül Hatvan város irányítása alá került. 1975. január 1-től Eger város irányításához tartozik Felsőtárkány, Noszvaj, Szarvaskő, Gyöngyöshöz pedig Gyöngyössoly mos, Gyöngyöshalász és Gyöngyösoroszi és 1976. január 1-től Mátraszentimre. A középfokú településközpontok körül van egy „második gyűrű”, amely a nagyobb földrajzi távolság miatt nem lehet olyan szoros kapcsolatú, de e területeken még „él a város és falu szimbiózisa”. A centrumhiányos területeken a városok hatása csak néhány funkcióban érvényesül. Ez leginkább a megye délkeleti területein mutatkozik meg (Kisköre és térsége).

A különböző települések között eltérő összetettséggű és a gazdasági folyamatok erősödésével prahuzamosan egyre kiterjedtebb kapcsolatok alakulnak ki, amelyek a társadalmi-gazdasági fejlődéssel egyre sokoldalúbbakká válnak. A kialakult településkapcsolatok, együttműködések általában tartósak, de nem egyszer és mindenkorra létrejött kapcsolatok, hanem a gazdasági változások, ellátási intézményfejlesztések befolyásolják, erősítik, de meg is szüntethetik azokat. Így a hatvani kórház létesítése például kialakította, bővítése pedig jelentősen kiterjesztette Hatvan város egészségügyi vonzáskörzetét. De ilyennek lehet minősíteni a Gyöngyös-visontai külszíni bánya és erőmű létesítését is, amely belső összetevőiben, kiterjedtségében megváltoztatta Gyöngyös és vonzáskörzete helyzetét.

A megvalósult iparfejlesztések erősítették a megyeszékhely és a középfokú központok településhálózati szerepkörét. Bővültek a körzetközpontok és a vonzáskörzet községei közötti munkaerő-kapcsolatok, amelyek fokozott igényt támasztottak a közlekedés és az infrastruktúra egyéb ágai fejlesztése iránt. Egerben a gépipar intenzív fejlődése következtében fokozódott az ingázás. 1975-ben az egeri és füzesabonyi járás községeiből mintegy 8000 fő járt dolgozni.

A IV. ötéves terv során a megyeszékhely, Eger urbanizációja meghaladta a tervezettet. Eger középfokú vonzáskörzete egyrészt az ipar szempontjából nagy fontosságú, Recsk–Sirok–Eger és Egercsehi–Bélapátfalva ipari koncentrációit, másrészt a megye mezőgazdasági szempontból legkedvezőtlenebb adottságú – erdősítésre és állattenyésztésre alkalmas – területeit foglalja magában. Eger részleges felső fokú vonzáskörzete is jelentős. Vonzása kiterjed egyes ellátási területeken Ózd környékére is. Középfokú vonzás szempontjából Eger hatása, amely az egeri járás szinte teljes területén és a füzesabonyi járás néhány községében érvényesül a megyén kívül nem mutatkozik meg. Sajátos vonás a város (Eger) mezőgazdasági üzemébe történő ingázás a környező községekből, sőt a szomszédos megyéből is. Az optimális ingázási körzeten belül Füzesabonyban történt ipartelepítés szűkítette a munkaerő-kínálatot a város irányába.

A három középfokú központ, Gyöngyös, Hatvan, és Heves nagyközség fejlődése eltérő adottságaik miatt is különböző méretű.

Gyöngyös és vonzaskörzetének fejlődését a város és környékének iparfejlesztései, különösen az egyedi nagyberuházások gyorsították. Ennek következtében a város és környéke munkaerő-kapcsolatai ugrásszerűen nőttek. 1975-ben a városban dolgozók mintegy 40%-a a környező községekben lakott, ugyanakkor a város biztosította a visontai külfejtés és a Gagarin Hőerőmű mintegy 1800 dolgozójának a lakásellátását. A város középfokú vonzása a megye középső részén érvényesül, de nem terjed ki a megyehatáron túlra. A város népessége 1970 és 1975 között 9,7%-kal nőtt. A termelő gazdaság fejlődésével az infrastruktúra fejlesztése nem tudott lépést tartani.

Hatvan város falusias jellegű településéből a felszabadulást követő években alakult várossá, ipara egysíkú, a kismértékű javulás mellett nem biztosít megfelelő munkahelyválasztékot. Az utóbbi években az élelmiszeripar és a könnyűipar növelte termelési volumenét, a konzerv- és a cukorgyár rekonstrukciója, valamint a Duna Cipőgyár új üzeme révén. Ennek következtében némileg nőtt a környező községekből a városba irányuló ingázás, ugyanakkor még jelentős a városból eljárók száma. Hatvan környékén, Apcon jelentős kohászati bázis fejlődött ki, de jelentős iparral rendelkezik Lőrinci nagyközség is.

A város gazdaságszervező szerepe a termelőszövetkezetek egyesülésével fejlődött. Hatvan középfokú vonzása a történelmi előzmények, a település nagysága miatt más mint Egeré és Gyöngyösé. Jelenleg a hatvani kórház egészségügyi vonzást gyakorol a szomszédos Pest és Szolnok megyére, távlatban azonban ez a vonzás meg fog szűnni. Pest megyében Gödöllőn, Kistarcsán, Szolnok megyében Jászberényben bővült a kórház a IV. és V. ötéves tervben. A munkaerővonzási és kereskedelmi ellátási kapcsolatok szorosak Pest megyével és Budapesttel. Hatvan középfokú vonzása távlatban is a Zagyva-völgyi agglomerációra, valamint Hort, Csány, Ecséd községekre fog kiterjedni. E terület népessége olyan nagyszámú, hogy a középfokú ellátás gazdaságosságát biztosítja.

A falu urbanizációjának fő formája a nagyobb községek önálló várossá növekedése olyan területen, ahol a történelmi fejlődés folyamán urbanizált központok nem jöttek létre. Heves nagyközség a megye déli részének centruma a IV. ötéves tervben lépett az iparosodás útjára. A gépipar fejlesztését a Finomszerelvénygyár új üzemének telepítése jelentette. Fejlődött a bőripar (kesztyűgyártás), a háziipar és a népművészeti ipar is. Ennek hatására a nagyközségből és a környező falvakból az eljárók száma némileg csökkent. A női munkaerő foglalkoztatása többségében megoldódott. A középfokú központ szerepkör erősítését az infrastruktúra fejlődése is elősegítette: a többszintes lakásépítés, a községi vízmű- és a szolgáltatóhálózat fejlesztése révén.

Heves nagyközség előrelátható várossá válásával továbbfejlődik a városhálózat a megyében. A nagyközségben az intézmények gazdaságosságát jelenleg a helyben lakók igényein túl az biztosítja, hogy a vonzaskörzetben fekvő falvak lakosai is kihasználják a magasabb szintű ellátó kapacitást.

A városok és a vonzaskörzetükbe tartozó községek együttműködése továbbfejlesztésében azt a körülményt is számításba kell venni, hogy a központi szerepkört betöltő város és az ellátási területéhez tartozó községek is jelentős változásokon mentek keresztül, amely a tudatos és tervszerű központi területfejlesztési politika következménye. A településhálózat szerkezetének átalakítása, fejlesztése egyaránt feltételezi a termelőerők területi elhelyezése hatékonysági követelményeinek érvényesítését, valamint a népesség ellátottsági viszonyainak közelítését. Az egyes területek közötti gazdasági, életszínvonalbeli közelítéssel nem lehet cél még hosszabb perspektívában sem a területi különbségek teljes megszüntetése.

A termelőerők fejlettségének jelenlegi és jövőbeni színvonala mellett a földrajzi környezetet, annak eltérő jellege, a termelőerők kialakult területi struktúrája indokoltá tesz meghatározott regionális különbségeket.

A területi egységek közötti indokolatlan gazdasági, fejlettségi, strukturális, életszínvonalbeli és urbanizációs különbségek tartalma a társadalmi-gazdasági fejlődéssel dinamikusan változik. A korábbi egyenlőtlenségek felszámolása után újak keletkeznek, illetve a más és más formákban jelentkező egyenlőtlenségek megszüntetése fokozatosan válik időszertűvé.

A terület- és településfejlesztés decentralizált modellje a nem anyagi ágak fejlesztése terén összhangban van termelési viszonyainkkal, lehetővé teszi az ellátás, szolgáltatás kiegyensúlyozott területi növekedését, közvetlenül és közvetve is hatást gyakorol a népesség életkörülményeire.

A megyén belüli termelés-fejlesztési, foglalkoztatási vonzaskörzeti összehangolt-ságban még csak a kezdeti lépések vannak, a megyék között az együttműködés már magasabb színvonalú. Heves megye az elmúlt években többek között Pest, Nógrád, Borsod és Szolnok megyékkel kötött különböző megállapodásokat, például a megye határaihoz közeli iparfejlesztések, a szénbányászat, ércbányászat, a regionális vízművek telepítésével kapcsolatban. E megállapodások is bizonyítják, hogy a közigazgatási határok nem jelentenek olyan választóvonalat, amelyek a szomszédos területek összehangolt fejlesztését megakadályozzák, és ezek mintául szolgálhatnak a vonzaskörzeti megállapodásokhoz, közös döntésekhez, együttműködésekhez is.

Mivel a vidéki városközpontokban és a vonzaskörzetükbe tartozó községekben él jelenleg és a jövőben is az ország népességének jelentős része, ezekben a ma még meglévő számos feszültség feloldása és a növekvő életszínvonal, a gazdasági fejlettségnek megfelelő korszerű települési keretek bővítése és továbbfejlesztése is feladat, amelyben a városok és vonzaskörzeti községeik együttműködése jelentős tényező.

2. Alsó fokú vonzaskörzetek

A Heves megyei Tanács – a megye településhálózat-fejlesztési tervének jóváhagyása keretében – meghatározta a kiemelt alsó fokú, alsó fokú és részleges alsó fokú központi szerepkör ellátására kijelölt településeket.

Az irányelvek szerint az alsó fokú központoknak kell ellátniuk vonzaskörzetükre kiterjedően a gazdasági, igazgatási, oktatási, egészségügyi stb. – helyi szervező – irányító, szolgáltató és ellátó funkciókat. E központokat úgy célszerű fejleszteni, hogy a lakosságuk a területi adottságoktól függően 3000–4000 fő, az általuk ellátott összes népesség pedig mintegy 5000–6000 fő legyen.

A kiemelt alsó fokú központok ezenkívül egyes vonatkozásokban a helyi szinten túlmenő funkciókat is betöltenek, saját nagyságrendjüket és az egyes funkciókkal ellátott népesség számát illetően egyaránt kiemelkednek az alsó fokú központok közül. Lőrincit ipari potenciálja, Pétervásárát vonzaskörzete, igazgatási tradíciói, Recsket a Parádi–Tarna-völgy legnagyobb, a környék legiparosodottabb, legjobb ellátást biztosító feltételei, Kált, mint a déli mezőgazdasági körzetek centruma, Füzesabonyt közlekedéshálózati funkciója teszi kiemelt alsó fokú központtá. A részleges alsó fokú központok csak részben felkészültek, vagy részben felkészíthetők az alsó fokú funkciók ellátására, csak részben rendelkeznek az ebbe a körbe sorolható intézményekkel, vagyis a megfelelő funkciókat egy adott környezetben csak egy másik településsel együtt (munkamegosztásban) képesek ellátni. Általában nagyságrendileg is kisebbek, mint az alsó fokú központok. A megyében 12 részleges alsó fokú központ van.

A fentiekén kívül 26 település lett alsó fokú központtá nyilvánítva, melyek saját népességüket és a környező, velük szoros kapcsolatban álló településeket látják el alsó fokú intézményekkel. A továbbiakban az „alsó fokú központ” megnevezés a kiemelt alsó

fokú, alsó fokú és a részleges alsó fokú központok együttesét jelenti. Az alsó fokú központi szerepkör ellátására kijelölt települések népességszám alapján mért szóródása jelentős és tükrözi a megye településhálózatának történelmileg eltérő sajátosságait.

A megyében az eltérő településméretet az eredményezik, hogy a közép- és nagyfalvas déli területeken (füzesabonyi, hevesi járás és a gyöngyösi járás egy része) egy-egy alsó fokú központhoz igen kevés falu kategóriába tartozó település kötődik, vagy nem is kötődik ilyen, míg az aprófalvas egri járásban több „csatlakozó település van”. Az egyes települések hovatartozását az alapfokú gazdasági és közlekedési kapcsolataik is meghatározzák.

Az alapfokú körzetek behálózzák a megye egész területét, Visznek község kivételével, amely a kb. 10 ezer lakosú, erőteljesen iparosodott Jászárokszállástól 2,6 km-re van, kapcsolatai részben ide fűzik. Az alsó fokú vonzáskörzetek kiépítettségét az alábbiak jellemzik: Abasár a Mátraalja egyik legnagyobb települése, amely önmagában alapfokú ellátási egységet képez. Domszló, Markaz és Kiszána azonos mezőgazdasági profil alapján szoros gazdasági kapcsolatban álló települések.

Az alsó fokú körzet központja Domszló. Vécs község közlekedési kapcsolata a Tarna-völgyi településekhez fűződik. Így Aldebrő, Feldebrő, Tófalva és Vécs alkot egy alapfokú körzetet Aldebrő központtal.

A 3-as számú főközlekedési út és a Budapest–Miskolc vasútvonal között helyezkedik el Halmajugra, Detk és Ludas. E három község alapfokú körzetet képez, amelynek centruma földrajzi fekvése, településszerkezete, gazdaságszervező funkciója miatt Detk.

A Füzesabony és Eger között elhelyezkedő Demjén és Kerecsend távlatban azon települések sorába illeszkedik, amelynek Eger az alsó fokú körzet központja. E két településnek Egerrel szoros gazdasági kapcsolatai vannak, különösen munkaerő és ipari koncentráció vonatkozásában. Kerecsend, mint részleges alsó fokú központ, Demjén részleges ellátását is biztosítja.

Visonta község helyzetét a területre települt Thorez külszíni fejtés és a Gagarin Hőerőmű határozza meg. E két létesítmény szorosan Gyöngyöshöz kapcsolódik. Visonta lakóinak élete jórészt a két ipari létesítményhez kötődik, ezért Visontát a gyöngyösi alapfokú körzetbe osztották be. Megjegyzendő ugyanakkor az is, hogy az általános iskola felső tagozatának bekörzetesítése az abasári iskolába történt meg. Tarnabod termelési kapcsolatai és a mezőgazdasági termelés feltételei a szomszédos Tarna menti községekkel azonosak. Ezért Tarnaméra központtal, valamint Tarnaszadány és Boconád községekkel együtt alkot egy alsó fokú körzetet.

Zaránk a szomszédos Erk és Tarnaórs községekkel alkot gazdaságosan ellátható alapfokú körzetet, melynek centruma Tarnaórs. Karácsond és Nagyfüged a Budapest–Miskolc vasútvonal mentén elhelyezkedő községek népessége főként a mezőgazdasággal foglalkozik. Ugyanakkor sokan a vasútnál is alkalmazásban vannak. E két község Karácsond székhellyel hoz létre alsó fokú körzetet.

Sírok, Mátraszentimre, Nagyréde, Ecséd, Kisköre mint alsó fokú körzet egyedül képes betölteni az alsó fokú körzeti funkciót. E településeket népességének száma, foglalkozási struktúrája, földrajzi helyzete, a településhálózatban betöltött funkciója biztosítja önálló alsó fokú körzetként való kezelését.

Bélapátfalva gazdasági-szervező funkciója, ipari potenciálja révén alkalmas feladatának ellátására, körzetéhez a megye északi részén aprófalvak tartoznak.

Apc Rózsaszentmártonnal együtt létesít egységet. A két község népességének döntő része az iparban dolgozik.

Poroszló Újlőrincfalvával alkot alsó fokú körzetet, a gazdasági, igazgatási szervező funkciót Poroszló tölti be.

Tiszanána és Sarud az agrárfunkciójú falvakhoz sorolható. Tiszanána a hevesi járásban, Sarud a füzesabonyi járásban van. Az alsó fokú körzethatárok megvonásánál a területi sajátosságokat, a termelőerők területi elhelyezkedésének szempontjait vették figyelembe és nem a magasabb szintű közigazgatási határokat. (Jelen esetben járáshatárokat.) A Gyöngyöshöz közel fekvő úgynevezett „városkörnyéki községek” alsó fokú központja Gyöngyös. E községek Gyöngyöshalász, Gyöngyösoroszi, Gyöngyössolymos. De ide tartozik Gyöngyöstarján is.

Gyöngyöspata Szücsivel együtt valósít meg alsó fokú körzetet. A körzet központja Gyöngyöspata. Termelőszövetkezetiileg Gyöngyöstarján is e körzethez tartozik.

A tervezett intézkedések, fejlesztések a településhálózat szerkezetében szervezetség, egymásra utaltság vonatkozásában hoznak változást. Ezt a gazdasági-szervező, de az igazgatási funkció összhangjának a megteremtése is indokolja.

A múltban egymás mellett közel vagy távol levő települések együttműködése minimális volt, a lakosság ellátását a községek egyenként nem tudták megoldani.

A tervezett településhálózat-szerkezet – az alsó fokú körzet településeinek egymásra utaltsága, a középfokú körzetek pontos behatárolása és az egyes központok szintjének megfelelő, teljes intézményellátás, valamint a központok hierarchikus egymásra utaltsága az ellátás terén olyan fokú szervezettséget hoz létre, amely a megyében élő lakosság ellátását szerkezetileg és gazdaságilag egyenletessé teszi. Több helyen figyelhető meg az a tendencia, hogy az egymáshoz közel fekvő települések összeépülnek. A települések élő organizmusa a távlatban megköveteli ezek egy településként való kezelését. (Gazdasági élet, ellátás, településtervezés stb.)

Ilyen: Tarnalelesz–Bükkszenterzsébet, Szentdomokos, Aldebrő–Tófalu, Nagytálya–Maklár, Kál–Kápolna–Kompolt (1970-ben az általános rendezési terv a három községet együttesen érinti), Terpes–Szajla.

Kezd kialakulni: Erdőtelek–Dormánd, Lőrinci–Zagyvaszántó–Apc együttműködése.

A funkcionális kapcsolatok elsődleges mutatója e községekben az, hogy sűrűsödnek és specializálódnak az elosztási-fogyasztási rendszerek hálózatai, intézményei.

A településhálózat-fejlesztési terv, mint alternatív lehetőséget felveti Hatvan–Lőrinci–Apc városegyesítésének a lehetőségeit is. Ez azonban nem látszik reálisnak. Amennyiben ez nem valósulhat meg, indokoltnak látszik Lőrinci középfokú központtá való átalakítása városkörnyéki községgé tételével, vagy anélkül. További vizsgálatot igényelhet Füzesabony, Kál, Pétervására nagyközségek részleges középfokú központtá szervezése. E nagyközségek jelenlegi helyzete, ellátási szerepköre, betöltött funkciója alapján alkalmas erre. Mindez továbbra is nagyközségi jogállásban.

Érdekes, eltérő kapcsolatok alakultak ki a megye északi területein az aprófalvaknál. Az aprófalvak kialakulásának egyik legfontosabb előfeltétele és kiváltó oka gazdasági szerkezetében keresendő. A szűkös természeti adottságok és a korlátozott lehetőségek mellett a mezőgazdaság erősen autarchiára törekedett és a kisüzemi termelési módok mellett e területek eltartóképessége kicsi volt. Az egymástól néhány km-re levő települések teljesen izoláltan éltek, közöttük sokszor még a kellő közlekedési kapcsolatok sem alakultak ki.

Az aprófalvak gazdasági fejlődésképtelensége elsősorban a mezőgazdaság szocialista átszervezésével, a nagyüzemi gazdálkodásra való áttéréssel párhuzamosan mutatkozott meg. A szétaprózott településhálózat, a szétforgácsolt gazdaságok kedvezőtlen természeti adottságokkal és fejletlen infrastrukturális ellátottsággal párosulva a hatékony nagyüzemi gazdálkodást nem segítette. E területek fejlődése elmaradt az országos és a megyei átlagtól. A gazdasági és az ezzel párhuzamosan jelentkező szociális, kulturális elmaradottság

következményeként e területek elvándorlási tendenciája meggyorsult, de az ország aprófalvaihoz viszonyítva annak üteme még mindig kedvezőbb képet mutat. Tekintettel arra, hogy az elvándorlás általában mind a népesség, mind a munkaerő reprodukciója szempontjából a legértékesebb – a 20–40 éves korcsoportot érinti, – a visszamaradó népesség demográfiai struktúráját jelentősen deformálja.

Az aprófalvak problémáinak alapvető megoldását a termelési szerkezet megváltoztatásában, az ellátás javításában, közös tanácsok kialakításában kell keresni.

A megye apró- és kistelepülési körzeteiben tervszerűen támogatják a lokális ellátás intézményeinek koncentrálódását. Falukörzetek alakulnak ki, ezeket közös tanácsok igazgatják, a színvonalasabb ellátás érdekében a falukörzetek központi településeiben fejlesztik az oktatási, kulturális, egészségügyi, kereskedelmi funkciókat. Hazánkban a közelmúltig a közigazgatási alapegységek (községek) és funkcionális egységek (falvak) többékevésbé azonosak voltak. Két, egymástól független folyamat eredményeként azonban a közigazgatási beosztás egyre kevésbé felelt meg a településhálózat tényleges alapegységének. A jó közigazgatás és annak racionális megszervezése a lakosság pontosabb, szakszerűbb ügyintézését segíti. Emellett mint igazgatási központ növeli egyes települések vonzását.

A közös tanácsok és a nagyközségi (közös) tanácsok igazgatási funkciójuk révén döntő hatást gyakorolnak a kiemelt települések szerepkörének érvényesítésére. A tanácsok típusa és a települések központi szerepkörének szintje között a megyében ma már csaknem teljes az összhang.

*Közös tanácshoz tartozó települések járások (városkörnyék) szerint
1976*

Sorszám	Járás neve	Tanácsok száma	Közös tanácshoz tartozó települések száma
1	Egri járás	30	27
2	Füzesabonyi járás	15	4
3	Gyöngyösi járás	29	2
4	Hevesi járás	15	4
5	Hatvan városkörnyék	3	—
	Községek összesen	92	37

A kis falvakban a lokális funkciók elszegényedése tapasztalható, megszűnnek az általános iskolák, a községi tanácsok. Pétervására községi közös Tanácshoz 5 község tartozik (Pétervására, Ivád, Kisfüzes, Erdőkövesd és Váraszó), Bélapátfalván 4 község (Bélapátfalva, Bükkzentmárton, Mikófalva, Mónosbél), Tarnalelesz közös tanácshoz 4 település (Tarnalelesz, Bükkszenterzsébet, Fedémes, Szentdomokos), Bátor községi közös tanácshoz a székhelyközségen kívül két község (Egerbocs és Hevesaranyos), Parád nagyközségi közös tanácshoz Parádon kívül Bodony és Parádsasvár tartozik. Két község alkot közös tanácsot a következő helyeken: Egercsehi Szucs, Maklár Nagytálya, Terpes Szajla, Verpelét Tarnaszentmária, Kál Kompolt, Poroszló Újlőrincfalva, Detk Ludas, Tarnaméra Zaránk, Tarnaórs Erk. Pétervására vonzást gyakorol a környező településekre, de a hozzá elég közel eső, nála gyorsabban iparosodott környék pozícióját is gyengíti (Sirok, Recsk). Megvizsgálandó lesz a recski iparfejlesztés hatása, amelynek eredményeként Recsk részleges középfokú központ lehet.

A terv javasolja, hogy Recsk kiemelt alsó fokú központ lássa el alapfokú intézményekkel Mátraderecske, Mátraballa, Bükkszék, Szajla és Terpes településeket. E körzet ilyen meghatározását a recski, bükkszéki, szajlai és terpesi tsz-ek összevonása indokolja. Racionális követelmény, hogy a tágabb értelemben vett termelés és az állami igazgatási szervezet területi egységeinek határa egybeessék. Jelenleg az államigazgatási területi rendszer és a termelés területi egységeinek kölcsönhatásában két ellentétes tendencia érvényesül: egyrészt a termelés területi átrendeződésének dinamikus folyamata következtében vannak eltérések a két rendszer között, másrészt a megyének a termelés tervezésében, területi elhelyezkedésében és annak módosításában is betöltött tartós szerepe és e szerep erősödése következtében a megye államigazgatási határai egyre inkább gazdasági térszerkezeti határokká válnak. bár a regionális tervezés ezt befolyásolja.

A járási székhelyek egyórás izokronjai (egyenlő idő alatt elérhető pontokat összekötő vonal) a járásokhoz tartozó települések döntő részét körbe futják. A rajtuk kívül esők többsége az egri járásban van. A járatok sűrűsödésével, a menetidő csökkentésével, a zsúfoltság enyhítésével, a kulturáltabb utazás feltételeinek javításával fokozni lehet az „elzárt” települések életképességét. A centrumok vonzásának kiterjedése, valamint az ipari munkahelyek könnyebb elérhetősége révén az elvándorlások üteme a falvakból tovább csökkenhet. Az elmúlt évtizedben a közlekedés terén végbement fejlődés eredményeként a megyének minden községe be van kapcsolva a közlekedési hálózatba. Egyre több új járatot indítanak, de a régi vonalakon is nő a járatsűrűség. Az utazási idő iránti igény és az utasok száma azonban legalább olyan gyors ütemben nőtt, emiatt a zsúfoltság egyes helyeken nemhogy csökkent volna, hanem fokozódott, a menetidő sem változott lényegesen.

Egy településnek a központhoz viszonyított helyzetét a távolságon kívül az eljutás ideje is lényegesen befolyásolja. Az azonos távolságra levő és egyenlő utazási idővel elérhető települések közül az van kedvezőbb helyzetben, ahonnan sűrűbben indulnak járatok. Jelenleg a közigazgatási határok, mindenekelőtt a járáshatárok és a közlekedési lehetőségek között szoros kapcsolat van. Ennek magyarázata az, hogy a közigazgatási határok megvonásánál figyelembe veszik a közlekedési lehetőségeket, a már kijelölt közigazgatási határok is befolyásolják a tömegközlekedési járatok vonalvezetését.

A települések belső szerkezete nagymértékben függ a domborzati adottságoktól.

Az északi hegyvidéki terület települései általában zártak, szoros beépítésűek. A megye középső és déli részén a települések belterülete nagy, a településszerkezet laza. A jelenlegi laksűrűségi értékek 37 településnél nem éri el a 10 fő/ha-t. Ezek az értékek távlatban a népesség számának csökkenésével párhuzamosan tovább csökkennek. Különösen az alföldi települések (Dormánd, Mezőtárkány, Karácsond, Nagyfüged, Tarnaszentmiklós, Tiszanána, Sarud, Átány stb.) központjában a telkek igen nagyok, sok helyen elérik az 1 kh-t is.

A megye területfelhasználása a megyei településhálózat-fejlesztés távlatra tervezett eszközei következtében változik.

Az ipar fejlesztése lényeges további területfelhasználással nem jár. Hatvan környékén kifejlődő ipari agglomeráció és a Recsk–Bélapátfalva–Eger háromszög ipari koncentrációja jelenti a megye kifejezetten ipari területfelhasználását. További területfelhasználást a recski fejlesztés megvalósulása tesz szükségessé.

A mezőgazdaságban tervezett különféle fejlesztések jelenti a lényegesebb változást a megye területének felhasználásában. Az infrastrukturális létesítmények fejlesztése következtében is változás következik be a területfelhasználásban. Az épülő és tervezett tározók, a vízfolyások szabályozása, a megyében épülő autóutak, gázvezetékek, olajvezetékek, az üdülés és idegenforgalom létesítményei lépnek fel új területigénnyel.

A településeken belüli infrastrukturális igények megvalósítása (közművesítés, lakás-építés, intézményellátás stb.) csak a települések belterületén belül jelent változást a területfelhasználásban. A városiasodás legnehezebben megoldható kérdései, következményei a faluhálózat fejlesztésében mutatkoznak meg. Az urbanizáció előrehaladása megállíthatatlan folyamat. Lehet időnként gyorsabb, időnként lassúbb ütemű, de minden esetben elkerülhetetlenül a faluhálózat sorvadásával, a falvak összes lakosságának csökkenésével jár világszerte. A prognosztikai kutatások szerint jelentős falukoncentráció következik be, vagyis a csökkent népesség kevesebb, de jobban felszerelt (viszonylag urbanizált) faluban fog elhelyezkedni. E problémával foglalkozva rögtön megfogalmazódik a kérdés, hogyan tekinthetjük a falufejlesztést az általános urbanizáció részének, amikor éppen sorvadó településtípusról van szó?

A fejlesztés igényei a megye településhálózatának megfelelően differenciáltak, melyet (alapfokú, középfokú, felső fokú ellátás) egyrészt a népesség koncentrációja, másrészt a gazdaságosság határoz meg. Ezért a településfejlesztés egyre jobban igényli a településhálózati szerepkörök, kapcsolatok tervszerűbb érvényesítését, melyet a megyei fejlesztési alapok felhasználásával lehet megvalósítani. A megyei fejlesztési alapok alsó fokú központokra bontott kis hányada nem teremtheti meg az eddiginél gyorsabb településfejlesztés alapjait. Az alsó fokú központok hálózata alapvetően egy kettős funkció betöltésére lenne hivatott és fejlesztésüknek ezek párhuzamos megvalósulását kell szolgálnia.

Az alsó fokú központok központi szerepköre nyilvánul meg abban, hogy területükön koncentrálódik az alapfokú ellátás intézményrendszere. Ezen intézményeknek azonban van egy olyan racionális, népességszámban meghatározó alsó határa, amelyet a megye faluhálózata („falvak”) nem elégíthet ki, ezért alsó fokú központokat kell szervezni. E központok a környezetükben fekvő falu kategóriába tartozó községek ellátásáról is gondoskodnak olyan mértékben, amennyiben ezen intézményrendszerük kiépült, és amennyiben ezek igénybevételét a közlekedési kapcsolatok lehetővé teszik.

Másik feladatuk az, hogy mind intézményhálózatukon, mind saját infrastrukturális kiépítettségükön keresztül növekedjék népességmegtartó képességük, gyakoroljanak vonzást a környezetükben fekvő községek népességének lakóhely-változtatásaira, ezáltal egy távlatilag kialakuló, a mostaninál koncentráltabb és racionálisabb faluhálózat gerincét képezzék. Az alsó fokú központoknak ma még érzékelhető népességvonzása nincs, a migráció a jelentősebb településekre irányul.

A polarizálódással párhuzamosan a kisebb községek intézményrendszere hiányos, infrastrukturális fejlesztésük gazdaságtalan, bizonyos nagyságrend alatt nem is lehetséges. Az 1000 főnél kisebb népességű aprófalvak nem képesek biztosítani az alapfokú ellátást biztosító intézményeket sem.

A megyében fontos és sürgető feladat az alsó fokú (körzetek) központok szerepkörének erősítése, mert nagy részük ma még nem tudja sem a saját, sem a körzetük alapellátásának egy részét biztosítani. Miután az alsó fokú központok népességfelvevő képessége kicsi, szükséges, hogy ebbe a településcsoportba tartozókban is olyan körülmények kialakulását segítsék elő, hogy azok legalább természetes szaporodásuk egy részét meg tudják tartani.

- falu
- részleges alsó fokú központ
- alsó fokú központ
- kiemelt alsó fokú központ
- közép- és részleges felső fokú központ

Heves megye településhálózat-fejlesztési terve

Heves megye lakónépességének megoszlása középfokú körzetenként és településkategóriáként

Megnevezés Településhálózat fejlesztési szerepkör Vonzáskörzete neve	Heves megye összes lakónépessége						Eger és vonzáskörzete lakónépessége						Gyöngyös és vonzáskörzete lakónépessége						Hatvan és vonzáskörzete lakónépessége						Heves és vonzáskörzete lakónépessége					
	1960		1970		1976		1960		1970		1976		1960		1970		1976		1960		1970		1976		1960		1970		1976	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Részleges alsó fokú központ	38 671	11,01	47 960	14,10	56 676	16,47	38 671	24,24	47 960	31,10	56 676	35,67	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Középfokú központ	57 171	16,28	63 829	18,76	69 692	20,25	—	—	—	—	—	—	25 971	33,60	31 733	38,63	35 977	42,93	19 962	33,08	21 816	37,25	23 340	39,63	11 238	20,79	10 280	22,74	10 375	24,38
Kiemelt alsó fokú központ	36 274	10,33	27 806	8,17	28 027	8,14	25 140	15,76	17 437	11,30	17 634	11,10	—	—	—	—	—	—	11 134	18,45	10 369	17,70	10 393	17,65	—	—	—	—	—	—
Alsó fokú központ	80 735	22,98	73 372	21,57	70 823	20,58	27 800	17,42	26 322	17,06	25 419	16,00	18 440	23,85	17 377	31,15	20 311	20,31	13 418	22,23	12 153	20,55	11 377	19,32	21 077	38,99	17 520	38,76	17 007	39,96
Részleges felső fokú központ	31 999	9,11	28 913	8,50	27 632	8,03	14 406	10,28	15 349	9,95	14 864	9,35	3 540	4,58	3 242	3,94	3 76	3,76	10 399	17,23	9 107	15,55	8 554	14,52	1 654	3,06	1 215	2,69	1 064	2,50
Falu (egyéb)	106 364	30,28	98 266	28,88	91 265	26,52	51 510	32,29	47 168	30,58	44 280	27,87	29 348	37,96	29 796	32,27	32,99	32,99	5 428	9,0	5 122	8,74	5 227	8,87	20 078	37,15	16 180	35,80	14 107	33,15
Összesen	351 214	100	340 146	100	344 115	100	159 527	100	154 236	100	158 873	100	77 299	100	82 148	100	83 798	100	60 341	100	58 567	100	58 891	100	54 047	100	45 195	100	42 553	100

- Barta Gy. (1972): Az infrastrukturális ellátottság területi kérdései. Földrajzi Értesítő 21. p. 459–570.
- Beluszky P. (1971): A város–falu közötti kapcsolatok jellege és mennyiségi jellemzői Nyíregyháza példáján. Földrajzi Értesítő 20.
- Beluszky P. (1976): Területi hátrányok a lakosság életkörülményeiben. Földrajzi Értesítő 25. p. 301–312.
- Bora Gy. (1957): A rayonkutatás jelentősége és problémája a magyar gazdaságföldrajzban. Földrajzi Értesítő 9. p. 129–141.
- Boros F. (1967): A településnagyság és az ellátó funkció közötti kapcsolat. Földrajzi Értesítő 16. p. 239–250.
- Bodnár L. (1976): Heves megye falusi népességének társadalmi és gazdasági helyzete (kézirat) MTA Földrajztudományi Kutató Intézet p. 1–230. +96 munkatérkép
- Bodnár L. (1978): A népesség demográfiai helyzete Heves megyében. Hevesi Szemle 1. p. 27–31.
- Bodnár L. (1978): A népesség társadalmi átrétegződése és az életmód változása Heves megyében (kézirat) p. 1–124. KSH (pályázat)
- Bodnár L. (1978): Heves megye falusi népességének vizsgálata a népesedéspolitikai határozat tükrében (kézirat) p. 1–74. KSH (pályázat)
- Bodnár L. (1978): A közigazgatás fejlesztésének komplex tudományos vizsgálata Heves megyében, különös tekintettel a falvakra (kézirat) p. 1–60. Magyar Tudományos Akadémia (pályázat)
- Bodnár L. (1978): A mezőgazdaság területi koncentrációja és a falusi fejlődés kapcsolata Heves megyében. Földrajzi Értesítő 27. 3–4 füzet p. 103–110.
- Enyedi Gy. (1959): A mezőgazdasági körzetek kutatásának új módszereiről. Földrajzi Értesítő 8. p. 219–234.
- Enyedi Gy. (1975): A magyar falu átalakulása. Földrajzi Közlemények 2. p. 109–124.
- Enyedi Gy. (1976): Dinamikus falusi térségek Magyarországon. Földrajzi Értesítő 25. p. 327–332.
- Fekete Gy. E. (1975): Terület- és településfejlesztés Heves megyében. Állam és Igazgatás 1. p. 1–9.
- Gerle Gy. (1974): Környezet- és településhálózat. Akadémia Kiadó Bp.
- Kovács T. (1970): A város és falu közeledésének kérdéséhez. Területi Statisztika 2.
- Kovács T. (1976): Aprófalvak a magyar településhálózatban. Területi Statisztika 2.
- Kovács T. (1978): Az alsó fokú központok kiépítettsége Magyarországon. Területi Kutatások 1. p. 23–29.
- Köszegfalvi Gy. (1975): A településdemográfiai jelenségek hatásai és konzekvenciái az V. ötéves terv tervezésében. Területi Statisztika 4. p. 345–351.
- Krajcók Gy. (1973): A gazdasági mikrokörzetek elvi és módszertani kérdései. Földrajzi Értesítő 22. p. 259–275.
- Kulcsár V. (1971): Falusi település és életszínvonal. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- Kulcsár V. szerk.: A regionális elemzések módszerei. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. (1976)
- Madarász T. (1973): A városok és vonzaskörzeteik egységes fejlesztésének tapasztalatai, mai helyzete és jövője. Állam és Igazgatás 11. p. 961–982.
- Perczel K. (1974): Faluhálózatunk jövője az urbanizálódás folyamatában. Területrendezés 1. p. 40–46.
- Perczel K. (1977): A gazdasági-társadalmi struktúra és az urbanizációs fejlettség viszonya az ország területi struktúrájában. Településtudományi Közlemények 26. p. 69–100.
- Pápay Gy. (1973): Hozzászólások dr. Madarász Tibor: „A városok és vonzaskörzeteik egységes fejlesztésének mai helyzete és jövője” című tanulmányához. Állam és Igazgatás 11. p. 983–989.
- Pápay Gy. (1976): A városok és vonzaskörzeteik községeknek együttműködése. Állam és Igazgatás 11. p. 973–981.
- Szabó B. (1974): Gyöngyös város és vonzásterülete. Területrendezés 1. p. 146–151.
- Tóth J. (1969): A népesség területi koncentrálódásának néhány jellegzetessége a Dél-Alföldön (1969–1970) Földrajzi Értesítő 18. p. 345–356.
- Tóth J.–Dövényi–Mosolygó L. (1975): A vonzaskörzet kutatások és a gazdasági körzetesítés kapcsolata. Földrajzi Közlemények 23. (99) p. 347–354.
- Turáni M. (1977): A város és vonzaskörzetének kapcsolata a munkaerő-mozgás tükrében. Területi Statisztika. 4. p. 357–374.
- Zsarnóczai S. (1964): Tanulmányok a mai faluról. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- Heves megye településhálózat-fejlesztési terve (1972) Megyei Tanács V. B. Eger.
- Heves megye IV. ötéves terve a megvalósulás útján. Eger. 1973.

Heves megye tanácsainak főbb adatai (1973. május 1-i állapot szerint).

Megyei Tanács V. B. Eger.

Jelentés Heves megye IV. ötéves tervi fejlesztési célkitűzéseinek teljesítéséről. Heves megyei Tanács V. B. Eger.

Heves megye hosszú távú fejlesztésére vonatkozó főbb célkitűzések. (1976–1990) (1975) Megyei Tanács V. B. Eger.

Beszámoló Heves megye településhálózat-fejlesztési tervének végrehajtásáról. Heves megyei Tanács V. B. Eger. 1977.